

QOVUN PASHSHASI ZARARKUNANDASI HAQQIDA MA'LUMOT

Ubbiniyazov Daryabay Dawletnazarovich

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti
Qoraqalpog'iston Respublikasi filial direktori.

Kobesov Sakeng'aliy Nazarg'aliyevich

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti
Qoraqalpog'iston Respublikasi filiali katta ilmiy xodimi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13340495>

Annotatsiya. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi dehqon va fermer xo'jaliklariga qovun pashshasi zararkunandasi haqida va qarshi kurashish hamda uning rivojlanishi va tarqalishi haqida maqolada bayon etilgan.

Kalti so'zlar: Qovun pashshasi zararkunandasi, morfologiyasi, ta'rifi, hayot kechirishi, zarari va qarshi kurash choralari.

INFORMATION ABOUT THE MELON FLY PEST

Abstract. The article describes the melon fly pest and how to combat it, as well as its development and spread, for farmers and farms growing agricultural products.

Key words: Melon fly pest, morphology, description, lifestyle, damage and control measures.

ИНФОРМАЦИЯ О ВРЕДИТЕЛЕ ДЫННОЙ МУХИ

Аннотация. В статье рассказывается о вредителе дынной мухи, его развитии и распространении, а также способах борьбы с ним.

Ключевые слова: Вредитель дынной мухи, морфология, описание, образ жизни, вредность и меры борьбы.

Qovun pashshasi Ikki qanotlilar (Diptera) turkumi, chipor qanotlilar (Tephritidae [Trypetidae]) oilasiga mansub. Asosiy sinonimlari: *Myiopardalis pardalina* Bezzi, *Carpomyia caucasica* Zaitzev. *Carpomyia pardalina* turini 1891 yili fransuz olimi Bigo (Bigot) Belujistonda (Pokiston va Erondagi tarixiy o'lka) to'plangan hasharot asosida topib nomlagan. Ayni turni Betssi (Bezzi, 1910) *Myiopardalis* avlodiga *Myiopardalis pardalina* nomi bilan o'tkazgan.

Ozarbayjonda topilgan bu hasharotni Zaysev (1919) yangi tur deb hisoblab, unga *Carpomyia caucasica* nomini bergan. Bu hasharot g'arbiy adabiyotda «Belujiston qovun pashshasi» yoki «Rus qovun pashshasi» nomlari ostida yuritiladi. Qovun pashshasining morfologiyasi va anatomiyasi Zaysev (1919, 1947) va Kandibina (1965, 1977) tomonidan o'rganilgan, yurtimizda esa hasharotning biologiyasi, rivojlanish doirasi va epidemiologiyasi Toshkent hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi olimlari tomonidan o'rganilmoqda (Xasanov, 2006; Xo'jaev, 2019). Tarqalishi. Vatani noma'lum, ammo Belujiston bo'lishi taxmin qilinadi.

Osiyo – Afg'oniston, Iroq, Isroil, Levant, Misr, Ozarbayjon, Pokiston, Suriya, Tojikiston, Turkiya, Turkmaniston, O'zbekiston, Xindiston, Eron, Afg'onistonda Xirotda qovun pashshasi 1990 yillardan beri ma'lum, ammo u faqat keyingi yillarda keng tarqala boshladi: 2002 yili Faryobda (hozir Juzjan), Balx, Samangan, Bog'lon va Qunduzda tarqalgan. WinrockInt.

VolunteerTech. Assistance tashkiloti bilan birgalikda harakat qilayotgan Turkmanistonning sahro florasi va faunasi instituti ma'lumotlariga ko'ra, qovun pashshasi bu

mamlakatda 1996 yildan boshlab dastlab Axal va Mari viloyatlari, soʻngra Lyebap va Toshhovuz viloyatlariga oʻtib, qovunga katta zarar yetkazgan. Hosil olish mumkin boʻlmay qolganligi sababli, dehqonlar qovun ekmay qoʻyishgan. Keyinchalik pashsha Turkmanistondan koʻshni davlatlarga, jumladan Oʻzbekiston, Tojikiston va Qozogʻiston hududlariga tarqalgan.

Zararlanadigan oʻsimliklar. Cucurbitaceae oilasidan qovun, tarvuz, qovoq, boshqa oilalardan esa Rosasp., Ziziphus spp. va boshqalarni zararlaydi. Eng katta zarari poliz ekinlarida kuzatiladi.

Zarari. Baʼzi bu hasharot ashaddiy tarqagan viloyat poliz himoya qilinmagan dalalarda 90 foizgacha hosil nobud boʻlganligi maʼlum. Qovun pashasining qurti poliz ekinlari mevalarini tugilishidan pishishigacha boʻlgan davrda zararlab, ularni butunlay chiritib yuboradi. U Qoraqalpogʻiston sharoitida 2002 yildan eʼtiboran poliz ekinlarining keng tarqalgan va hosilni pasaytiradigan asosiy zararkunandaga aylangan. Bu hasharot tufayli 2003 yili qovun mevalarining 90-95%, tarvuzning 5- 10% va bodringning 3-5% i nobud boʻlgan. Pashsha dastlab qovunning ertapishar navlarini zararlaydi, ulardan kechpishar qovun va tarvuzga oʻtadi, natijada ham ertagi, ham kechpishar navlarda juda katta zarar kuzatiladi (Xoʻjaev, 2019).

Tashqi belgilari. Pashsha yetuk zotining rangi och sariq, uzunligi 5,5- 6,5mm, koʻkrak kismi oltinrang mayda tukchalar bilan qoplangan, koʻkragining ustki qismida 2 ta ochroq tasmasimon dogʻlari mavjud. Boshqa pashshalardan koʻkrak va qorin qismlarida bir nechta mayda dogʻchalari mavjudligi bilan ajralib turadi. Qanotlari och sariq, ularning har birida 3 ta toʻqroq sariq tasmasimon dogʻlari boʻlib, ulardan 2 ta ichki qismidagilari toʻgʻri, tashqi qismidagisi «V» harfi shaklida. Tuxumi oq, yaltiroq, uzunchoq shaklli, uzunligi 1 mm gacha.

Lichinkasi oq, oyoqsiz, old qismiga qarab ingichkalashgan, yetilganlarining uzunligi 10 mm gacha, tanasining oxirgi segmentida 2 ta kichik oʻsmalari mavjud. Gʻumbagi sargʻishqoʻngʻir yoki qizgʻish-qoʻngʻir, uzunligi 7-8 mm, usti qattiq boʻlgan soxta pilla (pupariy) ichida rivojlanadi.

Kandibina (1965, 1977) maʼlumotlariga koʻra, yetuk pashshaning tanasi uzunchoq silindr shaklli, uzunligi 8-10 mm, oq yoki sargʻish tusli, terisi qalinlashmagan, boshi oddiy, peshona qismlari biroz rivojlangan, moʻylovi 2 segmentli, dorsal tuklari T-1 – A-6 segmentlarida, A-8 dum segmentida, 10 ta mikroskopik sezgi tukchalari mavjud. Hayot kechirishi. Pupariy ichidagi gʻumbagi tuproqda 10-20 sm chuqurlikda, qishlaydi. Qishlagan gʻumbakdan pashshalar ertapishar qovun gullash va meva tuga boshlash davrida (mayning ikkinchi yarmida) uchib chiqadi.

Agrotexnik usul. Bu usul oʻz ichiga kuzda oʻsimlik qoldiqlaridan tozalangan qovun ekilgan dalani chuqur shudgorlash; kuz-qish davrida dalani shoʻrlanishga qarshi sugʻorib yuvish orqali pashshaning qishlovdagi zahiralarini kamaytirish; pashsha kuzatilgan dalalarga 3-7 yil davomida poliz ekinlarini qayta ekmaslik; ertapishar va kechpishar navlar ekilgan dalalarni bir-biriga yaqin joylashtirmaslik tavsiya qilinadi. Qovun pashshasiga qarshi kimyoviy kurash choralarini ishlab chiqish hali tugallanmagan. Meva ichidagi lichinkalari va tuproqdagi gʻumbaklariga qarshi insektitsid yordamida kurash oʻtkazish samara bermasligi taʼkidlangan, ammo FAO Afgʻonistonda tadqiq qilayotgan tajribalarni Oʻzbekiston sharoitida ham takrorlash foydadan holi boʻlmasligi mumkin. Baʼzi maʼlumotlarga koʻra, qovun pashshasiga qarshi biologik usul (yirtqich kana hamda Pachycrepoideus vindemmiae Rondani parazitoid pashshasini) qoʻllash samarali ekanligi taʼkidlanadi. Xoʻjaliklardagi qovun-tarvuz ekilgan yirik maydonlarda himoya ishlovlarini

o'tkazish maqsadida traktor purkagichini (OVX-28) qator oralardan yurish imkonini yaratish uchun poliz ekish tartibini shunga mo'ljallamoq lozim.

Istiqbolli insektitsid sifatida qovun pashshasining yetuk zoti hamda tuxumlariga ta'siri bo'lgan. Preparatlarni ishlatish muayyan darajada natija berishi mumkin. Bundan tashqari, kimyoviy kurash o'tkazishning samarali muddatlarini belgilash yaxshi natija beradi. Bunda birinchidan, pashsha qiyg'os uchgan paytni maxsus sariq rangli elim surtilgan tutqichlar yordamida belgilash mumkin. Ikkinchidan, ishlovni qovun (yoki tarvuz) gullab tuguncha hosil qilgan payt bilan bog'lash zarur. Keyingi ishlovlar esa 12-15 kundan so'ng o'tkaziladi. Maqsad – qovun pashshasining yetuk zotini (qisman qo'ygan tuxumini ham) yo'q qilish. Insektitsid sifatida piretroidlar hamda karbofos (fufanon), sumition, aktellik yuqori samara beradi

REFERENCES

1. QOVUNNI ZARARLI ORGANIZMLARIGA QARSHI UYG'UNLASHGANKURASH TIZIMIDA BOSHQARISH (IPM) Ш.Т. Хўжаев, А.Р.Анорбоев, А.А.Хакимов, Н.Хусенова, С.Хакимова, М.Кахриманиду
2. Ш.Т. ХЎЖАЕВ, О.А.СУЛАЙМАНОВ-Umumiy qishloq xo'jaligi entomologiyasi.
3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Qovun_pashshasi